

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра політології і державного управління**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Декан факультету суспільних наук
/Останець Ю.О./
« 12 » 07 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ І ГЕОПОЛІТИКА

Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Галузь знань	28 «Публічне управління та адміністрування»
Спеціальність	281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітня програма	Публічне управління та адміністрування
Статус дисципліни	Обов'язкова
Мова навчання	Українська

Робоча програма навчальної дисципліни «Політична географія і геополітика» для здобувачів вищої освіти галузі знань **28 Публічне управління та адміністрування** спеціальності **281 Публічне управління та адміністрування** освітньої програми **Публічне управління та адміністрування**.

Розробник: Вегеш М. М., доктор історичних наук, професор кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри **політології і державного управління**

протокол № 9 від «30» червня 2020 р.

В.о. завідувача кафедри Вегеш М.М.

Схвалено науково-методичною комісією **факультету суспільних наук**

протокол № 7 від «25» червня 2020 р.

Голова науково-методичної комісії Стряпко І.О.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування Показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма Навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 6	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 180	1-ий	1-ий
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин: для денної форми навчання: 5 аудиторних – 86 самостійної роботи студента – 94	1-ий	1-ий
	Лекції:	
	46	24
	Практичні (семінарські):	
	40	-
Вид підсумкового контролю: іспит	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	94	156

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни «**Політична географія і геополітика**» є засвоєння студентами базових знань із фундаментальної і прикладної політичної географії, геополітики, геостратегії держав та усвідомлення ними ролі навчальної дисципліни для розуміння сучасного світового політичного процесу. Враховуються особливості геополітичних процесів у країнах Центрально-Східної Європи з фокусуванням на Закарпаття (прикордонний, поліетнічний регіон).

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

1) загальних компетентностей:

- здатність вчитися, самонавчатися та оволодівати сучасними знаннями (ЗК-1);
- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя (ЗК-3);
- здатність до адаптації та дій у новій ситуації, генерування нових творчих ідей (ЗК-6);
- здатність планувати та управляти часом (ЗК-7);
- здатність спілкуватись державною мовою як усно, так і письмово (ЗК-10);
- здатність працювати у міжнародному контексті (ЗК-14).

2) фахових компетентностей:

- здатність розробляти тактичні та оперативні плани управлінської діяльності (ФК-7);
- здатність до дослідницької та пошукової діяльності в сфері публічного управління та адміністрування (ФК-10);
- здатність орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування (ФК-13);
- здатність здійснювати моніторинг соціально-політичної стабільності в прикордонних регіонах з метою прийняття ефективних управлінських рішень (ФК-14);
- здатність до порівняння та оцінювання вітчизняних та зарубіжних регіональних практик діяльності органів публічної влади (ФК-17).

3) інтегральної компетентності:

здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері публічного управління та адміністрування (у тому числі розробляти, аналізувати і реалізовувати державну політику, приймати дієві державно-управлінські рішення, творчо, ефективно й результативно виконувати управлінські функції з забезпечення прав і свобод людини, сталого розвитку на основі світових та європейських стандартів) або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та наукових методів відповідної галузі і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Крім того, вивчення вказаної обов'язкової навчальної дисципліни дозволить здобувачу вищої освіти у подальшому орієнтуватися в проблематиці актуальних завдань політичної географії і геополітики. Геополітичні виклики є особливо злободенними для тих держав, які переживають етап становлення своєї політичної системи, у т. ч. і для України, що актуалізує необхідність розроблення моделей зрівноваження територіально-політичних процесів у державі, виявлення та проектування місця України, з одного боку, у світових геополітичних процесах, з другого – у глобальних геополітичних моделях. Такі важливі геополітичні проблеми як непорушність державної території України, особливості функціонування її державних кордонів, збереження державно-територіальної цілісності, просторової збалансованості державного управління і місцевого самоврядування висвітлені в широкому контексті сучасних внутрішніх і зовнішніх суспільно-політичних взаємин, практичних запитів.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Політична географія і геополітика» є опанування таких навчальних дисциплін (НД) освітньої програми (ОП):

- ОК 3 Історія та культура України
- ОК 7 Вступ до публічного управління та адміністрування

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Публічне управління і адміністрування», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Використовувати базові знання з історичних, культурних, політичних, соціальних, економічних засад розвитку суспільства	ПРН-1
Уміти здійснювати пошук та узагальнення інформації, робити висновки і формувати рекомендації в межах своєї компетенції	ПРН-11
Уміти застосовувати демократичні технології прийняття управлінських рішень, враховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави	ПРН-17
Уміти розглядати суспільні явища і процеси в розвитку і конкретних історичних умовах, розуміти сутність та принципи функціонування суспільства в цілому, окремих соціальних інститутів, груп та індивідів	ПРН-18
Уміти розробляти рекомендації для органів державної влади та місцевого самоврядування щодо упередження та нівелювання чинників дестабілізації суспільно-політичних процесів	ПРН-21
Знати вітчизняні та зарубіжні регіональні практики діяльності органів публічної влади	ПРН-22

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті після опанування навчальної дисципліни «Політична географія і геополітика»:

Очікувані результати навчання	Шифр ПРН
Розуміти роль та значення геополітичних процесів у трансформаціях суспільно-політичної, культурної та управлінської сфер суспільства.	ПРН-1
Аналізувати вихідні положення геополітичних концепцій крізь призму "цивілізаційних" моделей управління та еволюції геополітичних акторів.	ПРН-11
Давати визначення основних понять, фундаментальних законів політичної географії і геополітики	ПРН-17
Характеризувати глобальний політичний простір, тенденції його становлення, визначення суб'єктів та встановлення регіонально-структурних відмінностей держав-гравців світової політичної шахівниці	ПРН-18
Розуміти місце України в системі геополітичних координат, основні напрями сучасного геостратегічного і зовнішньополітичного курсу та співробітництво з міжнародними організаціями	ПРН-21
Орієнтуватися в проблематиці досліджень основних геополітичних шкіл XIX-XXI ст.	ПРН-22

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- ☞ іспит;
- ☞ письмове тестування;
- ☞ аналітичне есе;
- ☞ аналітичний реферат;
- ☞ презентація результатів виконаної індивідуальної роботи здобувача.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: виступ на семінарських заняттях, написання аналітичного есе, письмове тестування з теми.

Форма модульного контролю: письмова контрольна робота.

Форма підсумкового семестрового контролю: усний іспит.

Вивчення дисципліни «Політична географія і геополітика» передбачає творчий підхід здобувачів вищої освіти до пошуку відповідей на питання з найактуальніших проблем політичної географії і геополітики, саме тому, аби запобігти формалізованому підходу до цього предмета, рекомендовані такі **види індивідуальної роботи**:

1. Опрацювання першоджерел та написання есе;
2. Аналіз праць теоретиків і методологів політичної географії і геополітики та підготовка рецензій;
3. Проведення наукових досліджень за допомогою різноманітних методів збору та обробки інформації

Есе – жанр філософського, літературно-критичного, політико-публіцистичного твору, що поєднує індивідуальну позицію автора/авторки з невимушеним, часто парадоксальним викладом, орієнтованим на яскраву, образну та лаконічну розмову.

Основні вимоги до написання та оформлення есе:

- тема есе може формулюватися самостійно студентом/здобувачем у межах проблематики дисципліни, або ж спільно з викладачем;
- обсяг тексту: 10 – 12 сторінок формату А4, поля – 2 см, шрифт Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5;
- посилання (за наявності) на кожній сторінці, оформлені відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог.

Рецензія – вид критичного аналізу, розбір, оцінка публікації, літературного чи наукового твору або продукту; жанр наукової публіцистики та літературної критики. На основі критичного аналізу, автор/авторка рецензії може виставити об'єкту рецензування певну оцінку для визначення відносної цінності рецензованого матеріалу.

Орієнтовна структура рецензії:

1. Назва та автор рецензованої роботи.
2. Визначення мети написання роботи.
3. Повнота аналізу та розкриття проблематики.
4. Використання системи доказів та доцільності наукового пошуку.
5. Наявність чітких висновків.
6. Переваги (позитиви) та недоліки (негативи) роботи.

Проведення наукового дослідження відбувається за допомогою детально розробленого плану дослідження, це реалізація на практиці одного чи кількох методів та дослідницьких прийомів. Здобувачі самостійно обирають тематику дослідження та методологічний інструментарій. У межах дослідницької процедури студенти можуть імпровізувати та експериментувати з методологічними прийомами.

Під час **оцінювання індивідуальної роботи** враховується:

1. Самостійність, креативність (аналітичний підхід, генерація ідей, новизна постановки проблеми), аргументованість;
2. Доступність, репрезентативність та верифікованість отриманих даних і результатів;
3. Використання першоджерел, системність, достовірність викладеного матеріалу, стилістика (загальна грамотність, легкість сприйняття текстів та матеріалу);
4. Логічність викладу, посилання на використану літературу і джерела.

Основні форми та методи організації навчального процесу під час викладання дисципліни «Політична географія і геополітика»:

✓ Словесні (лекція, бесіда, обговорення).

- 1) Проблемна лекція. Саме проблемна лекція дозволяє розумовий діалог лектора із слухачами: лектор постійно звертається до слухачів з питаннями, які їх активізують та мобілізують до використання наявних знань у вивченні нового матеріалу. Проблемні питання формують мету виступу, мікротему, визначають завдання.

- 2) Бесіда – це розмова двох чи більше осіб з метою отримання певної інформації, вирішення важливих проблем.
- ✓ Наочні: ілюстрація, демонстрація (з використанням фотоілюстрацій, таблиць та схем, електронних презентацій).
  - ✓ Практичні (опитування на практичних заняттях; виконання тестових завдань; робота з першоджерелами; виконання індивідуальних завдань; контрольні роботи).
  - ✓ Інтерактивні методи навчання:
- 1) *Робота в малих групах.* Такий вид роботи сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію. Важливими елементом групової роботи є опрацювання змісту і подання групами результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи малих груп.
  - 2) *«Мозковий штурм».* Відома інтерактивна технологія колективного обговорення, що широко використовується для вироблення кількох вирішень конкретної проблеми. Мозковий штурм спонукає учасників та учасниць проявляти уяву та творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки. Мета «мозкового штурму» чи «мозкової атаки» полягає в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх учасників та учасниць протягом обмеженого періоду часу.
- Викладач використовує наступні групи методик контролю знань студентів, які вивчають дисципліну «Політична географія і геополітика»:
1. Методи усного контролю (монологічна відповідь здобувача на окреме питання теми практичного заняття в індивідуальній та фронтальній формах; запитально-відповідна бесіда під час роз'яснення проблемного питання на практичному занятті; залік у формі усної відповіді на три запитання з переліку питань).
  2. Письмовий контроль (виконання індивідуальної роботи; контрольна робота; дидактичні тестові завдання).
  3. Методи практичного контролю (перевірка змістового наповнення електронної презентації).

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання	Години
Тема 1	2
Тема 2	2
Теми 3-4	4
Тема 5	2
Тема 6	2
Тема 7	2
Теми 8-9	4
Тема 10	2
Теми 11-12	4
Теми 13-14	4
Модульна робота	50

Самостійна робота	22
Разом	100

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання	Години
Тема 15	2
Тема 16	2
Тема 17	4
Тема 18	4
Тема 19	4
Тема 20	4
Тема 21-22	4
Модульна робота	50
Самостійна робота	26
Разом	100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи.

Мінімальний поріг для допуску до модульної контрольної роботи становить 10 балів. Модульна контрольна робота складається з трьох запитань описово-аналітичного характеру.

Перше запитання покликане оцінити знання з тематичної проблематики відповідного модуля, яка надавалася на лекціях і обговорювалася на семінарських заняттях. Залежно від обсягу, послідовності викладу і орієнтуванні в тематичному матеріалі, перше запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 10 балів.

Друге запитання має на меті оцінити розуміння основних тенденцій геополітичних процесів у світі. Залежно від послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, друге запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 15 балів.

Третє питання модульної контрольної роботи має творчо-аналітичний характер. Залежно від обґрунтованості аргументів і суб'єктивних висновків студента з визначеної проблематики, воно максимально може бути оцінене у 25 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю.

Відповідно до «Положення про порядок та методику проведення семестрових (курсівих) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті» (затверджено Наказом Ректора ДВНЗ «УжНУ» № 698/01-17 від 08.05.2015 р.), знання студентів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує студент, який:

- всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом;
- вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;
- засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою;
- засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває;

- вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію;
- самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

оцінку «добре» (82-89 балів, В) – заслуговує студент, який:

- повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, вміє застосовувати його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях;
- має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування;
- під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;

оцінку «добре» (74-81 бал, С) заслуговує студент, який:

- в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок;
- вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність;
- опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

оцінку «задовільно» (64-73 бали, D) заслуговує студент, який:

- знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його в майбутній професії;
- виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок;
- ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою;
- допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) заслуговує студент, який:

- володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його в майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) виставляється студенту, який:

виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

оцінка «незадовільно» (35 балів, F) виставляється студенту заочної форми навчання, який:

- володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім;
- допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою;
- не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи студента протягом семестру.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		Диференційована	Недиференційована
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D		
60-63	E	Задовільно	

35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ. ТЕОРІЯ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ІСТОРІЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

ТЕМА 1. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКА

Політична географія як наука, її об'єкт і предмет, зв'язок з іншими науками. Історія становлення і розвитку політичної географії. Методи політико-географічних досліджень. Сучасна світосистема – країни, держави, території та акваторії. Політична карта світу як дзеркало політичної ситуації. Епоха колоніалізму, формування великих світових колоніальних імперій. Зміна політичної карти світу після Першої світової війни. Зміна політичної карти світу після Другої світової війни. Сучасна політична карта світу. Суверенна держава на політичній карті світу. Типологічні відмінності держав. Територія держави та її кордони. Політико-географічне положення держави. Внутрішня геопросторова будова держави: адміністративно-територіальний поділ і столиця. Поняття глобальних проблем. Класифікація глобальних проблем і шляхи їх вирішення: воєнно-політичні проблеми; економіко-демографічні проблеми; правові проблеми. Глобальні проблеми людства й України.

ТЕМА 2. НАПРЯМКИ ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Загальна характеристика основних напрямів політико-географічних досліджень: етапи формування і сучасний стан політичної карти світу (політична картографія); політико-географічне положення, формування державної території, столиця та адміністративно-територіальний поділ окремих країн (адміністративна географія); вивчення політичних кордонів з точки зору їх генези, можливостей прикордонного співробітництва, транскордонних зв'язків, територіальних спорів і претензій (політична лімологія); дослідження територіальних особливостей виборів до основних представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування в різних країнах і регіонах світу (електоральна географія); аналіз впливу різноманітних географічних чинників на стратегічні позиції держав у світовому просторі (геополітика); комплексна політико-географічна оцінка окремих країн і регіонів світу (політико-географічне країнознавство).

Структура політичної географії України та її місце в системі наук. Географічні відмінності суспільно-політичного життя в Україні в XVI-XIX ст. Політико-географічні погляди українських науковців і політичних діячів середини XIX – поч. XX ст. Політико-географічна спадщина С. Рудницького, В. Кубійовича, М. Грушевського, Ю. Липи. Територіально-етнополітичний розвиток України з кінця XVIII до початку XX ст. Становлення державності, території та кордонів України в часи української революції 1917-1920 рр. та у міжвоєнний період (1920 – 1939 рр.). Формування державної території і кордонів України впродовж Другої світової війни та у повоєнний період. Утвердження кордонів незалежної України. Тип, розміщення та функції сучасних державних кордонів України. Політичне значення етнотемографічних параметрів сучасної України. Географія та громадсько-політична активність етнополітичних меншин в Україні. Регіональні етнополітичні проблеми України. Політико-географічні виміри сучасної релігійно-географічної ситуації в Україні. Вплив релігійно-конфесійних взаємин на регіонально-політичні процеси.

ТЕМИ 3-4. ГЕОПОЛІТИКА ЯК НАУКА. ТЕОРЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Поняття і сутність геополітики. Причини і час появи геополітики. Стародавні автори про географічне розташування держав. Рудольф Челлен про сутність поняття «геополітика» (1916). Розуміння геополітики Фрідріхом Ратцелем у «Політичній географії». Відмінність геополітики від політичної географії. Визначення геополітики Карлом Хаусхофером у журналі «Zeitschrift für Geopolitik». Об'єкт і предмет геополітики. Фактори впливу на зміст геополітики. Інформаційні війни як предмет геополітики. Визначення поняття «геополітика». Рівні геополітики. Сучасні техніко-економічні процеси у світі та геополітика. Головні протиріччя планети. Теорія та методологія геополітики в наукових працях М. Дністрянського. Геополітичні епохи. Основні закони геополітики. Закон фундаментального дуалізму. Телурократія (сухопутна могутність або Континент, Суша). Таласократія (морська могутність або Море). Закон синтезу суші та моря. Сутність поняття «Берегова зона» («Rimland»). «Rimland» – ключ до світового панування у Ніколаса Спайкмена. Олександр Дугін про «Rimland» як кордон і анклав. Зміст концепції рубіжної комунікації Володимира Дергачова. Система «Море – Берегова зона («Rimland») – Континент («Heartland»). Категорії геополітики. Контроль над простором. Геостратегічний простір. Геополітичне поле. Класифікація геополітичних полів. Мондіалізм. Біполярний світ. Багатополярний світ. Однополярний світ. Атлантизм і неоатлантизм. Стратегія анаконди. Методи і функції геополітичної науки. Складові геополітики. Предмет і суб'єкт геоекономіки. Геострати і геомари. Концепції географічного детермінізму. Воєнно-стратегічні теорії. Теорії цивілізаційного розвитку.

ТЕМА 5. НІМЕЦЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Біогеографічна концепція держави Ф. Ратцеля (1844-1904). Актуальні проблеми політичної географії і геополітики в працях Ф. Ратцеля («Еміграція в Китаї» (1876), «Народознавство» («Антропогеографія», 1882), «Дослідження політичного простору» (1895), «Держава і ґрунт» (1896), «Земля і життя. Порівняльне землезнавство», «Політична географія. Географія держав, торгівлі та війни» (1897), «Море як джерело могутності народів» (1900), «Про закони просторового зростання держав» (1901). Геополітична концепція Середньої Європи Фрідріха Науманна (1860-1919). Праця «Середня Європа» (1915). Сутність «середньоевропейського типу» народів Середньої Європи. Еволюція поглядів М. Вебера у розумінні українського питання. Протилежність українського та російського менталітету в оцінці М. Вебера. Бачення української проблеми в Акселя Шмідта. «Німецько-українське товариство» і часопис «Україна». Праця А. Шмідта «Україна. Країна майбутнього» (1939). Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера (1869-1946). Класичні праці К. Гаусгофера: «Географічна вісь історії» (1904), «Велика Японія» (1913), «Кордони в їх географічному і політичному значенні» (1927), «Панідеї в геополітиці» (1931), «Статус-кво й оновлення світу» (1939), «Континентальний блок» (1939), «Геополітика Тихого океану», «Японська імперія в її географічному розвитку», «Світова політика сьогодні». Створення і видання журналу «Zeitschrift für Geopolitik» (1924-1941). Еволюція геополітичних поглядів К. Гаусгофера. Геополітична концепція Карла Шмідта. Геополітичне протистояння «номосу» Землі (Суші) «номосу» Моря. Сили «Суші» – Бегемот. Сили «Моря» – Левіафан. Символи – Дім і Корабель. Теорія «Великого простору» (Grossraum). Поява Держави-континента. Цивілізаційний дуалізм протистояння Великих просторів – англосаксонського (таласократії) і континентально-європейського. Основні представники сучасної німецької геополітичної думки. Юрген Габермас та його праця «Розколотий Захід». Ю. Габермас про геополітичні пріоритети США, Європейського Союзу і України.

ТЕМА 6. СКАНДИНАВСЬКА ТА ІТАЛІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Скандинавська геополітика. Гіпотеза «семи паралелей однополярного світового простору» Йогана Галтунга. Три суперполітики (до 1989): західна, східна, Третього світу. Сім центрів глобальної чи регіональної гегемонії: 1) США; 2) Європейський Союз; 3) Росія та інші країни СНД; 4) Туреччина; 5) Індія; 6) Китай; 7) Японія.

Італійська геополітика. Геополітичні ідеї Беніто Муссоліні (1883-1945). «Доктрина фашизму» (1932). Держава і право національної незалежності. Динаміка держави – вихід за межі власних кордонів. Війна як джерело людської енергії. Імперія-нація – ідеал держави. Геополітика Б. Муссоліні в Африці. Доповідь «Безпосередні завдання, які стоять перед фашистським рухом». Плани щодо Албанії, Тунісу, Корсіки, кордону з Францією, швейцарського кантону Тічіно. «Гра без правил» Б. Муссоліні у міжнародній політиці. Геополітичні передбачення Карло Санторо: послаблення міжнародних структур, зростання національної свідомості та націоналізму, відбуватимуться процеси децентралізації і дроблення країн, загроза локальних конфліктів і війн, поява нових геополітичних просторів, потреба у Світовому уряді. Складові моделі катастроф за К. Санторо. Європейський континенталізм і геополітична схема Карло Террачано. Журнал «Оріон». Двобій між континентальним Сходом й атлантичним Заходом. Другорядність Центральної Європи в процесі планетарного протиборства. Ісламський світ та ісламський фундаменталізм – виразник континентальних геополітичних інтересів.

ТЕМА 7. АНГЛІЙСЬКА ШКОЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Геополітична теорія Гелфорда Макіндера (1861-1947). Основні праці: «Британія і Британські моря» (1902), доповідь «Географічна вісь історії» (1904), «Демократичні ідеали та реальність» (1919), «Кругла планета і завоювання світу» (1943). Визначальна роль простору. Поняття «центральне» в теорії Г. Макіндера. Стратегічне розташування Росії. Геополітична модель світу. Планетарне значення Євразійського континенту. «Серце світу» або Гартленд (Heartland) як «осьовий регіон» світового панування. Території виділені Г. Макіндером до «осьового регіону». «Великий внутрішній півмісяць» або Рімленд (Rimland). «Зовнішній півмісяць» як Світовий острів. Ідея геополітичного дуалізму: зіткнення телурократії і таласократії. Геополітичні концепції «Нової Європи» і «циклів гегемонії». Проект «Нової Європи» Р. Сетон-Вотсона. Співпраця Р. Сетон-Вотсона з Т. Г. Масариком. Створення незалежних держав у Європі з розпадом імперій – умова, що відповідає інтересам Старого Світу. Підтримка слов'янської незалежності. Проблеми незалежності України в поглядах Р. Сетон-Вотсона. Сутність концепції «циклів гегемонії» Пітера Тейлора. Геополітика націй Р. Купера. Праця «Розлом націй. Порядок і хаос ХХІ ст. Геополітична концепція Майкла Геффернена. Європа: історична географія ідеї. Хто така Європа? Геополітика fin-de-siecle. Земля та влада: геополітика миру та війни. Європейський ідеал: єдина в розділенні, розділена в єдності. Ідеї Європи у ХХІ ст. Норман Дейвіс про поділену й неподільну Європу. Сучасні українсько-польські взаємини через призму минулої історії (Н. Дейвіс. Боже ігрище. Історія Польщі).

ТЕМИ 8-9. АМЕРИКАНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Теорія «морської могутності» Альфреда Мегена (1840-1914). Основні праці: «Вплив морської сили на Французьку революцію й імперію. 1793-1812» (1892), «Зацікавленість Америки в морській силі сьогодні та в майбутньому» (1897), «Проблема Азії та її вплив на міжнародну політику», «Морська сила та її відношення до війни». Інтегрована модель геополітики Н. Спайкмена (1893-1943). Основні праці: «Географія і зовнішня політика» (1938), «Географічні цілі зовнішньої політики» (1938; у співпраці з А. Роллінсом), «Стратегія Америки в світовій політиці: Сполучені Штати і баланс сил» (1942), «Географія світу» (1944). Інтеграція

ідей А. Мехена про «морську могутність» і теорія гартленду Х. Макіндера. Геополітичні концепції в США періоду «холодної війни». «Атомна війна» Г. Алперовіца. Культурологічний аспект геополітики США – концепції «Два блоки – дві культури». Праця «Гартленд і Рімленд у євразійській історії» (1956) Дональда Майнінга. «Геополітична вісь історії» (1965) В. Кірка. Концепція поліцентричності та ієрархічності геополітичного устрою світу Сола Коена. Праця: «Географія і політика в поділеному світі» (1963). Ревізія ідей Н.Спайкмена. Місце Росії і Китаю в концепції А. Страуса. Доктрина Г.Кіссінджера – метод «батоба і прямика».

Геополітична концепція Збігнева Бжезінського (1928-2017). Геополітична праця «Велика шахівниця» (1997). Євразія – світова шахівниця геополітичної гри за глобальне верховенство. Стратегія керування геополітичними інтересами. США як арбітр у справах Євразії. Глобальність американської гегемонії. Україна як новий і важливий простір на євразійській шахівниці (геополітична вісь). Геополітична роль Азербайджану в євразійській грі («корка в пляшці»). Значення Європи як важливого геополітичного плацдарму Америки на євразійському континенті. Американське бачення проблеми єдиної Європи. Центральна геостратегічна мета США в Європі. «Чорна діра Євразії». Підтримка Америки Азербайджану, Узбекистану, України. Присутність США на Далекому Сході. Японія – головна союзниця США у побудові системи глобальної співпраці. Китай у планах Америки (рівновага сили щодо Європи). Подвійна американська політична мета у світовій геополітиці за визначенням З.Бжезінського.

Цивілізаційна геополітика Самуеля Гантінгтона (1927-2008). Основні праці: стаття «Зіткнення цивілізацій?» (1993), книга «Зіткнення цивілізацій і перетворення світового порядку» (1996). Геополітична концепція Френсіса Фукуями (1952 р. н.). Стаття «Кінець історії?» (1989). Праці: «Кінець історії й остання людина» (1992), «Довіра» (1995), «Великий розрив» (1999), «Наше постлюдське майбутнє. Наслідки біотехнологічної революції» (2002). Сутність поняття «кінець історії». Праці Ф. Фукуями «Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції» (2019) і «Політичний порядок і політичний занепад: Від промислової революції до глобалізації демократії» (2019). Генрі Кіссінджер про американську зовнішню політику. Роберт Каган про роль США в новому світовому порядку та війни В. Путіна. Річард Куглер про національну безпеку в умовах глобалізації хаотичного світу. Доповідь Р. Куглера «Розширення НАТО. Російський фактор». Ідеї щодо руйнування Євразійського геополітичного простору і сприяння входження України до євроатлантичних структур.

ТЕМА 10. ФРАНЦУЗЬКА І БЕЛЬГІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Французька геополітична думка другої половини XIX – першої половини XX століть. Відаль де ла Блаш (1845-1918) – класик французької школи географії людини. Основні праці: «Картина географії Франції» (1903), «Східна Франція» (1917), «Принципи географії людини» (опублікована в 1922). Геополітичні ідеї Альберта Деманжона (1872-1940). Праця: «Занепад Європи» (1920). Причини занепаду ролі Європи у міжнародних справах. Три геополітичні центри Землі. Ставлення А.Деманжона до новостворених незалежних держав у Європі. Морська орієнтація Франції. Завдання розвитку французької геополітики за А.Деманжоном. Теорія циркуляції, школа «внутрішньої геополітики» і геоелектричний підхід у французькій теоретичній геополітиці. Геополітичні погляди Жана Готтмана (1915-1994) в праці «Політика держав та їх географія» (1952). Зміст теорії циркуляції Ж.Готтмана. Школа «внутрішньої геополітики» Іва Лакости. Тритомна праця «Геополітика регіонів Франції» (1986). Жак Атталі та його праця «Лінія горизонту» (1990). Геополітична течія «нові права», «геополітична белетристика» та геополітика П. Галлуа і Б. Варюсфеля.

Бельгійська й австрійська геополітична думка. Геополітична концепція європейського «дисидента» бельгійця Жана Тіріара (1922-1992). Лідер загальноєвропейського радикального руху «Юна Європа». Геополітика – головна політологічна дисципліна. Застосування принципу «автаркії великих просторів» Ж.Тіріаром. Науково-раціоналістична геополітика Робера Стойкерса. Журнали «Орієнтасьйон» і «Вулуар». Вплив фактору «Землі» на людську історію.

Геоісторія. Пріоритет континенталістської орієнтації Р. Стойкерса. Континентальна геополітика австрійського генерала Йордіса фон Лохаузена. Праця: «Мужність владарювати. Мислити континентами» (1978).

ТЕМИ 11-12. РОСІЙСЬКА ШКОЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Ідейні джерела російської геополітики. Поява і сутність месіанської панправославної ідейно-політичної доктрини «Москва – Третій Рим». Геополітичний проект «Європа плюс Росія». Цивілізаційна геополітика Миколи Данилевського (1822-1885) у праці «Росія і Європа» (1869, вийшла в 1871). Формування російської геополітичної школи в ХІХ – першій половині ХХст. Вплив географії на становлення геополітики в Росії. Значення геостратегії у мирний час. Першість – геостратегії, вторинність – економіки – наукова істина за Д. О. Мілютіним. Територіальні основи російської геополітики у творчості А. Вандама (1867-1933). Концепція світового геополітичного панування Веніаміна Семенова-Тян-Шанського (1870-1942). Геополітичні ідеї російського філософа Івана Олександровича Ільїна (1882-1954). Зародження і розвиток ідей євразійства. Геополітичні ідеї князя Миколи Трубецького (1890-1938), Льва Карсавіна (1882-1952), Георгія Вернадського (1887-1973), Миколи Алексеєва (1879-1964). Геополітична концепція євразійства Петра Савицького (1895-1968). Ідеї євразійства в пасіонарній теорії етногенезу Льва Гумільова (1912-1992). Сучасні неоевразійські геополітичні концепції. О. Дугін і концепція «російської цивілізації». Еволюція геополітичної концепції О. Дугіна: від ідеї Євразії до створення доктрини російської цивілізації. Геополітичні погляди К. Сорокіна, В. Колосова, М. Нартова, О. Панарина, Е. Позднякова, К. Гаджієва, М. Мироненка та ін.

ТЕМИ 13-14. УКРАЇНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Основні геополітичні вектори-орієнтири в громадсько-політичній думці України в першій половині ХІХ ст. Ідея створення вільної федерації слов'янських народів (Україна, Польща, Росія та інші слов'янські держави) у програмних документах «Товариства об'єднаних слов'ян». Ідея слов'янської федерації в програмних документах і працях членів Кирило-Мефодіївського товариства (М. Костомаров, М. Гулак, В. Білозерський, Т. Шевченко, О. Навроцький, О. Маркович, П. Куліш). Слов'янофільська орієнтація як геополітичний вектор у працях І. Франка, Р. Лашенка і М. Грушевського. Геополітична думка в Україні другої половини ХІХ ст. Західноєвропейська орієнтація М. Драгоманова. Геополітична ідея Чорноморсько-адриатичної федерації українців, чехів, словаків, сербів та хорватів у працях С. Шелухіна (1864-1938) і С. Томашівського (1875-1930). Ю.Липа та його концепція створення Чорноморсько-балтійської федерації з включенням до її складу Польщі, Литви, Білорусії та України. С.Рудницький про розширення суб'єктів Чорноморсько-балтійської федерації за рахунок Фінляндії, Латвії та Естонії. Центральноевропейський вектор української геополітики (Б. Крупницький). Концепція східно-західної «рівноваги» (І. Лисяк-Рудницький). Чорноморська орієнтація М. Грушевського. Геоцентричний вектор у геополітичній думці України. М. Міхновський (1873-1924), Л. Цегельський (1875-1951), В. Липинський (1882-1931) про другорядність зовнішнього фактора і акцент на внутрішні сили українського народу. В. Винниченко про розбудову української незалежної держави. Геополітичні аспекти в працях українських політиків націоналістичного спрямування (Д. Донцов, М. Сціборський, Є. Коновалець, Я. Барановський та ін.). М. Колодзінський про геополітичне становище Закарпаття напередодні Другої світової війни. Геополітичні мотиви в працях М. Колодзінського «Українська воєнна доктрина» та «Стратегічне положення Закарпаття».

Геополітичні дослідження в Україні на сучасному етапі: 1. Теоретичні дослідження геополітичних проблем; 2. Національні інтереси й геополітична стратегія; 3. Дослідження геополітичних аспектів національної безпеки; 4. Економічні інтереси України в контексті геополітики; 5. Російська геополітика в Україні (Ю. Павленко, Ю. Пахомов, О. Гончаренко,

В. Дергачов та ін.); 6. Гібридна війна Російської Федерації проти України (В. Горбулін, Є. Магда та ін.). «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. (В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко). М. Дністрянський про геополітичні інтереси України на сучасному етапі. Теоретичні й методологічні проблеми української геополітики в працях В. Дергачова: «Геополітика», «Геофілософія», «Геоелементарика», «Глобалістика», «Географія: минуле, сучасне і майбутнє», «Світові держави», «Приречені на успіх», «Вільні економічні зони в сучасному світі», «Східна Європа», «Невідома Україна», «Ландшафти життя». Росія і Україна в сучасних умовах. «Цивілізаційна геополітика» В. Дергачова. Геополітичні, соціокультурні, конфесійні та геоелементаричні кордони багатовимірного комунікаційного простору – безцінні багатства України. Ф. Рудич, О. Дергачов, О. Заремба, Г. Зеленько, А. Кудряченко про теоретичний і прикладний аспекти сучасної української геополітики. Г. Ситник про ключові елементи геополітичної доктрини України на сучасному етапі. Дослідження проблематики військово-політичних аспектів у сучасній Україні (О. Бойко, Ю. Бураков, С. Власюк, С. Волощук, М. Гетьманчук, Ю. Гусар, У. Ільницька, Л. Климанська, А. Слюсаренко, Л. Шлемкевич та ін.). Комплекс дослідження геополітичних інтересів України в працях А. Гальчинського. Міжнародний порядок та місце в ньому України у праці В. Мадіссона і В. Шахова. О. Гарань про місце України в Європі. Геополітичні прогнози В. Горбуліна (Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. (2019). Дослідження геополітики в Інституті стратегічних досліджень, Інституті історії України НАН України, Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України.

Модуль 2. СВІТОВИЙ ПРОСТІР І ГЕОПОЛІТИКА ДЕРЖАВ

ТЕМА 15. ГЕОПОЛІТИКА І ГЕОСТРАТЕГІЯ США: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Сторінки історії міжнародних відносин і геополітики США. Поетапність становлення США як світової геополітичної держави. Меридіальна експансія. Військові інтервенції США в країни Центральної Америки і Карибського басейну. Широтна експансія. Захоплення тихоокеанських островів. Практика стратегії «анаконди». Стратегія фінансового контролю («дипломатія долара»). Неформальний протекторат США над латиноамериканськими країнами. Світова промислова першість. Активізація американської економіки з другої половини 80-х рр. XX ст. Структурна перебудова і модернізація економіки. Курс адміністрації Д. Трампа на підтримку високих темпів зростання економіки. Інформація у сучасному світі та в США. Розробка стратегічного плану ведення інформаційної війни. Управління інформаційних систем. Центр інформаційної війни ВПС США. Служба ВМС США по інформаційній зброї. Створення національної інформаційної структури і глобальної інфраструктури. Інформаційний образ і авторитет США у світі в кінці XX – на початку XXI ст. Передбачення американських учених. Європейська геостратегія США. Друга світова війна і початок американського контролю над Західною Європою. План Маршалла для Європи. Претензії США на роль світового лідера. Європа – головний плацдарм «холодної війни». «Геостратегія для Євразії» З. Бжезінського. Етапи американізації Євразії. Франція і Німеччина – західний фланг Євразії. Розширення європейського демократичного плацдарму (НАТО на схід Європи). Залежність США від трансєвразійської системи співробітництва та позиції Німеччини і Франції. Десять заповідей щодо європейського розвитку і перспектив (за З. Бжезінським). Сутність фактору розмежування позицій європейців і американців стосовно світової політики і міжнародних відносин. США і «Північний потік – 2». Американсько-німецькі дипломатичні відносини. Роль США в діяльності міжнародних організацій. США і НАТО. Росія та Україна в геополітиці США. Російсько-український збройний конфлікт 2014-2020 рр. Анексія Криму. Окупація окремих районів Донецької і Луганської областей російськими військами. Американські санкції проти РФ. Виключення Росії з «Великої вісімки». Надання Україні летальних видів зброї.

Американські інтереси на Кавказі, Близькому Сході та в Центральній і Південній Азії. Геополітика США у Східній Азії. Загострення американсько-китайських взаємин на сучасному етапі. Пандемія. Спроби Д. Трампа покращити взаємини з КНДР.

ТЕМИ 16-17. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПІ

Західна Європа: від Адміністрації допомоги і відновлення Об'єднаних націй (ЮНРРА) до Європейського Союзу. Франція, Великобританія і Західна Німеччина. Південна Європа у післявоєнний період: Італія, Туреччина, Греція, Іспанія і Португалія. Центральна і Східна Європа: нові геополітичні реальності. Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Югославія, Болгарія та Східна Німеччина після Другої світової війни. Утворення РЕВ та ОДВ. Створення штучного кордону між ФРН і НДР. Східна Європа після смерті Й.Сталіна: національно-визвольні революції в Угорщині (1956) та Чехословаччині (1968). Розпад СРСР та світової системи соціалізму. Особливості переходів від тоталітаризму до демократії в Польщі, Угорщині, Східній Німеччині, Чехословаччині, Болгарії, Румунії. Югославія як федерація. Історичні корені південнослов'янських проблем. Югославія після Тіто. Становлення незалежних держав та міжнародна війна. Словенія, Хорватія, Македонія, Боснія та Герцоговина, Союзна Республіка Югославія. Македонія і Албанія. «Балканська криза» (1991-2001): характер, особливості, наслідки. Розширення ЄС. Європейський Союз на сучасному етапі. Німеччина і Франція – головні міжнародні гравці ЄС. Вишеградська група – модель для розвитку співпраці між європейськими країнами. Оцінка моделей партнерства між Україною і Вишеградською групою. Вишеградська четвірка і Україна: інституційні передумови для співпраці; рамкові документи; рівень інституалізації (переваги та недоліки). Політична співпраця. Секторальна співпраця: безпека, енергетика. Вишеградська четвірка та ГУАМ: кордони; нечітка європейська перспектива; «російський фактор»; економіка.

ТЕМА 18. ГЕОСТРАТЕГІЯ КИТАЮ ТА ГЕОПОЛІТИКА ЯПОНІЇ

Специфічні умови розвитку Китаю: обмеженість природних ресурсів, великий людський потенціал і низька вартість робочої сили; планомірне державне регулювання інвестицій і розвиток економічної сфери життя суспільства; планування освоєння високих технологій; найбільший за обсягом ринок в Євразії; прискорене нарощування військової могутності; негативний вплив на глобальну економічну обстановку. Зовнішньоекономічні зв'язки Китаю та його демографічна політика. Інтеграція у «Великий Китай». Формування китайського спільного ринку (Китай, Тайвань, Сянган (Гонконг), Макао, Сінгапур). Суть геополітики Китаю. Вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на геополітичні відносини Росії та Китаю. Особливості китайсько-американських зовнішньополітичних відносин на сучасному етапі. Пандемія 2020 р. і загострення американсько-китайських взаємин.

Зміна геополітичного становища Японії після закінчення Другої світової війни. Духовний фактор в геополітиці Японії. «Ніхон сьокі» – зосередження японської традиції. Японія – батьківщина сакрального, «земля духів». Російсько-японські відносини: історія і сучасність. Проблема Курильських островів. Суть геополітичного менталітету японців. Америко-японські та японо-китайські відносини. Японія і Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Розширення НАТО на Схід і позиція Японії. «Особливості напрямів японо-американського співробітництва в галузі оборони»(1997).

ТЕМА 19. ІСЛАМСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА МУСУЛЬМАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Ісламська цивілізація: духовні витоки та ідеологічні концепції. Сутність поняття «ісламська цивілізація». Іслам – релігія, кодекс поведінки, система цінностей і спосіб життя.

Одержавлення ісламу (теократія). Кількісна динаміка зростання мусульман світу. Сутність ідеології панісламізму. Характеристика арабського менталітету. Моделі суспільно-політичних устроїв мусульманських держав. Сутність поняття «ісламський фундаменталізм». Салафітський рух. Два напрями реформації ісламу. Феномен «ісламського відродження» в країнах Близького і Середнього Сходу. Антишахська революція 1979 р. в Ірані та її роль у виведенні ісламського фактора в ранг першочергових проблем світової політики. Вплив іранської революції на всі країни ісламського світу. Новий геополітичний порядок у регіоні – Іран, Туреччина, Ірак, Афганістан – внаслідок розпаду СРСР. Роль геополітичних факторів: континентально-ісламського Ірану, атлантистської Туреччини, теократичного (вакхабістського) варіанта ісламу Саудівської Аравії, Афганістану. Роль Пакістану і США в розкладі геополітичних сил в регіоні. США, Західна Європа та ісламські держави: економіка, політика, культура. Антитерористичні операції США та їх союзників в Афганістані. Геополітика Ірану та геополітична ситуація навколо Іраку. Повалення режиму С. Хусейна: військова агресія проти Іраку та її наслідки. Участь України в міжнародних стабілізаційних силах в Іраку. Геополітична роль Саудівської Аравії в регіоні. Ударна армія ісламу: Афганістан – Пакістан. Спецоперація США по ліквідації Усами бен Ладена.

ТЕМА 20. ТРАДИЦІЇ І ГЕОПОЛІТИКА ІНДІЇ, КРАЇН АФРИКИ І ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Набуття незалежності Індії (1947). Вестернізація Індії і формування могутньої «мовчазної реальності». Індійська економічна революція. Ідея і перспективи набуття Індією статусу великої держави. Індустріалізація країни. Новітні технології. Індійська армія. Питання про постійне членство Індії в Раді Безпеці ООН. Індія – важливий суб'єкт міжнародних відносин. Мирлюбна політика Індії: засновниця Руху Неприєднання, боротьба проти колоніалізму, неокolonіалізму, апартеїду і «холодної війни». Кроки США на зближення з Індією. Вплив традицій на геополітику країн Африки і Латинської Америки. Історичне минуле країн регіону. Регіональні та субрегіональні геополітичні процеси в країнах Африки і Латинської Америки в різні періоди історії: час Великих географічних відкриттів, багатівікова колонізація та її наслідки, «штучні кордони», бідність, неграмотність та ряд інших соціальних проблем. Суть «доктрини Монро». Геополітичне становище Африки, її позиція в системі міжнародних відносин. Неокolonізація. Співробітництво африканських країн із Заходом. Латинська Америка в геополітичних інтересах США. Інтеграція країн Латинської Америки у світову економіку. Внутрішні причини інтеграції: застій в економіці, неконкурентноздатність продукції на світовому ринку, нестабільний господарський розвиток, ріст безробіття, інфляції тощо. Глобалізація світової економіки – найважливіша зовнішня причина інтеграції країн регіону.

ТЕМА 21. ГЕОПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Етапи становлення внутрішньої геополітики Росії. Розділена геополітика російського Сходу та Заходу. Імперська політика Петербурга і Москви. Генеза деспотизму і месіанства в Московській державі. Внутрішня геополітична структура Російської Федерації. Геополітичні наслідки розпаду СРСР для Росії. Росія на роздоріжжі: євразійська держава чи колонія Заходу? Російсько-українські відносини. Початок інтеграції. Росія і Казахстан. Російсько-американські відносини: партнерство чи суперництво? Росія і північно-атлантичний регіон. Росія і НАТО. Російсько-китайські та російсько-японські відносини на порозі нового тисячоліття. Геополітичні проблеми близького зарубіжжя. Зовнішньополітичні пріоритети Росії та їх хронологічні рамки. У короткотерміновому плані: недопущення ізоляції Російської Федерації за основними стратегічними азимутами (США, Європа, Азія); у середньотерміновому плані: створення сприятливого для Росії середовища в близькому зарубіжжі, сприяння інтеграційним процесам на пострадянському просторі; сприяння формуванню регіональних систем безпеки та

співпраці в прилеглих районах; інтеграція в міжнародні економічні й політичні структури; участь у врегулюванні міжнародних конфліктів, у боротьбі з міжнародним тероризмом і злочинністю, у вирішенні екологічної, енергетичної, ресурсної, інформаційної та інших глобальних проблем. У довготерміновому плані: збереження і зміцнення позиції Росії як однієї з провідних дійових осіб світової політики за відмови від імперських та месіанських претензій; активна участь у формуванні демократичної глобальної системи. Внутрішні умови формування геополітичного коду Росії. Економічна і військова безпека Росії та відносини федерального центру і регіонів. Балтійська політика Росії та її геостратегічні інтереси в країнах Закавказзя та Центральної Азії. Росія і США: геополітичне суперництво чи партнерство. Відносини Росії з країнами Північноатлантичного регіону та НАТО. Росія і Європейський Союз. Геостратегічні інтереси Росії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Російська геополітика на сучасному етапі. Гібридна агресія Росії проти України: анексія Криму та окупація окремих районів Луганської й Донецької областей. Інформаційна війна Росії проти України. Європейські та американські санкції й Російська Федерація. Мінські домовленості та засідання «нормандської групи».

ТЕМИ 22-23. УКРАЇНА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КООРДИНАТ

Загальна характеристика геополітичного простору України – кліматичні, басейнові, зонально-ландшафтні, геоморфологічні особливості. Взаємодія природних та географічних чинників з політичною організацією. Комплекс рівнів, де відбувається якісне визначення умов для політичної діяльності: геоморфологія; басейнові розмежування; кліматичні та природні зони; популяційні ареали і конфігурація населення; господарська і транспортна інфраструктури; інфраструктура комунікаційних та організаційних взаємодій, які забезпечують ефективне досягнення цілей. Україна – асоційований член Європейського Союзу. Безвіз. Участь України в глобальних міжнародних структурах – ООН (Рада Безпеки, Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Рада), Світовий Банк, МВФ, ГАТТ, ЮНЕСКО, ВООЗ; глобально-регіональних і регіональних (ЄС, НАТО). Слабкі сторони міжнародної економічної політики України. Культурне і наукове співробітництво України з розвиненими країнами світу. Багатокомпонентний характер національної безпеки України. Україна і локальні збройні конфлікти у світі. Двосторонні відносини України на міжнародній арені. Сучасний стан українсько-американських відносин. Засудження Україною терористичних нападів на США і приєднання до міжнародної антитерористичної коаліції. Відносини України з країнами «сімки». Відносини України з країнами Центрально-Східної Європи (Польща, Румунія та ін.). Україна і країни СНД. Близькість геополітичних інтересів України і Молдови. Посередництво України у врегулюванні конфлікту в Придністров'ї та партнерські зв'язки в рамках ГУУАМ. Українсько-російські відносини. Анексія Росією Криму. Агресія Російської Федерації проти України. Окупація частини Донецької та Луганської областей України. Українсько-російська війна 2014-2020 рр. Мінські угоди та їх наслідки. Нормандський формат. Революція 2020 р. в Білорусі та Україна.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 1						
Тема 1. Політична географія як наука	8	2	2			5
Тема 2. Напрямки політико-географічних досліджень	10	2	2			5
Теми 3-4. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	12	4	4			5
Тема 5. Німецька геополітична думка	10	2	2			5
Тема 6. Скандинавська та італійська геополітична думка	8	2	2			5
Тема 7. Англійська школа геополітики	12	2	2			5
Теми 8-9. Американська геополітична думка	10	4	2			5
Тема 10. Французька і бельгійська геополітична думка	8	2	2			5
Теми 11-12. Російська школа геополітики	12	4	2			5
Теми 13-14. Українська геополітична думка	10	4	2			5
Модульна контрольна робота			2			
Разом за модуль	100	28	24			50
Модуль 2						
Тема 15. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	10	2	2			6
Тема 16-17. Геополітичні процеси в Європі	10	4	2			6
Тема 18. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	10	2	2			7
Тема 19. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	10	2	2			7
Тема 20. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	10	2	2			5
Тема 21. Геополітика сучасної Росії	10	2	2			7
Теми 22-23. Україна в сучасній системі геополітичних координат	20	4	2			6
Модульна контрольна робота			2			
Разом за модуль	80	18	16			44
Разом за семестр	180	46	40			94

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: заочна					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Модуль 1						
Тема 1. Політична географія як наука	8	2				6
Тема 2. Напрямки політико-географічних досліджень	10					6
Теми 3-4. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	12	2				8
Тема 5. Німецька геополітична думка	10	2				8
Тема 6. Скандинавська та італійська геополітична думка	8					8
Тема 7. Англійська школа геополітики	12	2				10
Теми 8-9. Американська геополітична думка	10	2				12
Тема 10. Французька і бельгійська геополітична думка	8					8
Теми 11-12. Російська школа геополітики	12					10
Теми 13-14. Українська геополітична думка	10	2				12
Тема 15. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	10	2				10
Тема 16-17. Геополітичні процеси в Європі	10	2				10
Тема 18. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	10	2				10
Тема 19. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	10	2				8
Тема 20. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	10					8
Тема 21. Геополітика сучасної Росії	10	2				10
Теми 22-23. Україна в сучасній системі геополітичних координат	20	2				12
Модульна контрольна робота						
Разом за модуль						
Разом за семестр	180	24				156

6.3. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		денна	Заочна
1	Тема 1. Політична географія як наука	2	
2	Тема 2. Напрямки політико-географічних досліджень	2	
3	Теми 3-4. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	4	
4	Тема 5. Німецька геополітична думка	2	

5	Тема 6. Скандинавська та італійська геополітична думка	2	
6	Тема 7. Англійська школа геополітики	2	
7	Теми 8-9. Американська геополітична думка	2	
8	Тема 10. Французька і бельгійська геополітична думка	2	
9	Теми 11-12. Російська школа геополітики	2	
10	Теми 13-14. Українська геополітична думка	2	
11	Тема 15. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	2	
12	Тема 16-17. Геополітичні процеси в Європі	2	
13	Тема 18. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	2	
14	Тема 19. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	2	
15	Тема 20. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	2	
16	Тема 21. Геополітика сучасної Росії	2	
17	Теми 22-23. Україна в сучасній системі геополітичних координат	2	
Разом		40	

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		денна	Заочна
1	Тема 1. Політична географія як наука	5	6
2	Тема 2. Напрямки політико-географічних досліджень	5	6
3	Теми 3-4. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	5	8
4	Тема 5. Німецька геополітична думка	5	8
5	Тема 6. Скандинавська та італійська геополітична думка	5	8
6	Тема 7. Англійська школа геополітики	5	10
7	Теми 8-9. Американська геополітична думка	5	12
8	Тема 10. Французька і бельгійська геополітична думка	5	8
9	Теми 11-12. Російська школа геополітики	5	10
10	Теми 13-14. Українська геополітична думка	5	12
11	Тема 15. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	6	10
12	Тема 16-17. Геополітичні процеси в Європі	6	10
13	Тема 18. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	7	10
14	Тема 19. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	7	8
15	Тема 20. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	5	8
16	Тема 21. Геополітика сучасної Росії	7	10
17	Теми 22-23. Україна в сучасній системі геополітичних координат	6	12
Разом		94	156

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Методичне забезпечення

Політична географія і геополітика. Навчально-методичний комплекс / Розробник М. М. Вегеш.

Основна література

- Баган О. Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.
- Вегеш М. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 216 с.
- Вегеш М. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. 200 с.
- Вегеш М. Світовий процес і геополітика. Навчальний посібник. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. 303 с.
- Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постанях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
- Вегеш М., Петрінко С. Геополітична енциклопедія: Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 492 с.
- Геополітика: Антологія. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.
- Геополітика: Військово-політичні аспекти: Навчальний посібник / Науковий редактор Л. П. Шлемкевич. Львів: ЛІСВ, 2008. 343 с.
- Геополітика: Енциклопедія / Є. М. Суліма, М. А. Шепелев, І. П. Білецький та ін. К.: Знання, 2013. 919 с.
- Гольцов А. Г. Геополітика і політична географія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
- Дергачев В. А. Геополітика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.
- Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник. К.: КНТ, 2009. 592 с.
- Дергачев В. А. Геоэкономика (Современная геополитика). К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.
- Дергачев В. А. Цивилизационная геополитика. Киев: ВИРА-Р, 2004. 672 с.
- Дністрянський М. С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
- Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів, 2006. 490 с.
- Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 310 с.
- Орлова Т. В. Історія сучасного світу. К.: Знання, 2006. 551 с. (Серія «Вища освіта XXI століття»).
- Петрінко В. С. Світовий процес і геополітика: Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.

Допоміжна література

- А.Б.В. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України) / Д. Дуцик, В. Черниш, В. Вороніна, Н. Рюче, І. Мороз, О. Паперняк, І. Калапуха. К., 2019. 90 с.
- Аржаковський А. Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. Погляд з Європи. Харків: Віват, 2015. 256 с.
- Арон Р. Мир і війна між націями. Київ: Юніверс, 2000. 688 с.
- Березовець Т. Анексія: острів Крим. Хроніки «гібридної війни». К.: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 392 с.
- Бжезінський Збігнев. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236с.
- Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. К.: Основи, 1994. 168 с.
- Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. К., 2018. 248 с.
- Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна Світового Порядку. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
- Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика / Переклад з англ. К.: Дух і Літера, 2011. 462 с.

- Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 392 с.
- Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. К.: Брайт Букс, 2019. 280 с.
- Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна. К.: НІСД, 2015. 132 с.
- Домашенко Л. М. «Всеукраїнська трилогія» Юрія Липи: геополітичний ракурс. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Філософія. Політологія.* 2007. Випуск 84-86. С. 166-169.
- Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. К.: НІСД, 2014. 326 с.
- Загребельний І. Міжмор'я: майже втрачений шанс. К.: ФОП Халіков, 2019. 418 с.
- Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет / Видання друге, виправлене і доповнене. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 192 с.
- Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / переклад з англ. Надія Коваль. 2-ге видання. К.: Наш формат, 2018. 320 с.
- Класика геополітики. ХІХ век. / Сост. К. Королев. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. 718 с.
- Класика геополітики. ХХ век. / Сост. К. Королев. Москва ООО «Издательство АСТ», 2003. 731 с.
- Лавський Я. Іронія. Історія. Геополітика. Польсько-українські літературні студії. К., 2018. 368 с.
- Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. Т. 1: Призначення України. К.: МАУП, 2007. 336 с.; Т. 2: Чорноморська доктрина. Чорноморський простір (Атлас). Розподіл Росії. К.: МАУП, 2007. 392 с.
- Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К., 2017. 268 с.
- Муазі Д. Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ / Переклад з англ. О. Гординчук. К.: Брайт Стар Паблішинг, 2018. 184 с.
- Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Друге видання. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 496 с.
- Плохій С. Остання імперія: занепад і крах Радянського Союзу. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 512 с.
- Світова гібридна війна: український фронт / За загальною редакцією В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с.
- Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / переклад з англ. Романа Корнута. 2-ге видання. К.: Наш формат, 2019. 576 с.
- Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: Издательство АСТ; Издательство «Ермак», 2004. 588 с.
- Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / переклад з англ. Тарас Цимбал і Роман Корнута. К.: Наш формат, 2019. 608 с.
- Хабермас Ю. Расколотый Запад / Пер. с нем. М.: Издательство «Весь Мир», 2008. 192 с.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: Издательство АСТ, 2003. 603 с.
- Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце ХХ века. М.: РОССПЭН, 2003. 368 с.
- Харпен М. Х. Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. Харків: Віват, 2015. 304 с.
- Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. М.: Мысль, 2001. 426 с.
- Челлен Р. Государство как форма жизни. Москва: РОССПЭН, 2008. 320 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

- <http://www.lib.uzhnu.edu.ua> – Наукова бібліотека Ужгородського національного університету
- <http://www.library.ukma.kiev.ua> – Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».
- <http://www.lsl.lviv.ua> – Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника.
- <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- <http://www.imi.org.ua> – Інститут масової інформації

**Результати перегляду
робочої програми навчальної дисципліни**

Робоча програма перезатверджена на 20__ / 20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __).
(потрібне підкреслити)

протокол № __ від «__» _____ 20__ р. Завідувач кафедри _____
(підпис) (Прізвище ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 20__ / 20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __).
(потрібне підкреслити)

протокол № __ від «__» _____ 20__ р. Завідувач кафедри _____
(підпис) (Прізвище ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 20__ / 20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __).
(потрібне підкреслити)

протокол № __ від «__» _____ 20__ р. Завідувач кафедри _____
(підпис) (Прізвище ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 20__ / 20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __).
(потрібне підкреслити)

протокол № __ від «__» _____ 20__ р. Завідувач кафедри _____
(підпис) (Прізвище ініціали)